

Український Католицький Університет

Факультет Суспільних наук

Кафедра політичних наук

**Ефективність антикорупційних реформ:
Порівняння посткомуністичних трансформацій**

Автори роботи:

Святослав Агафонов

Арсеній Деревачький

Львів, 2025 р.

Анотація

Це дослідження присвячене порівняльному аналізу ефективності антикорупційних реформ у трьох постсоціалістичних державах – Румунії, Грузії та Естонії. Незважаючи на спільне історичне минуле, високий рівень корупції в 1990-х роках та подібні прагнення до демократичних перетворень, ці країни обрали різні стратегії подолання корупційної складової. Метою роботи є з'ясувати, які чинники – політичні, інституційні чи міжнародні – визначають результативність та стійкість антикорупційних реформ у країнах постсоціалістичних перетворень.

Основні дослідницькі питання стосуються того, якою мірою політична воля, зовнішній тиск, наприклад, з боку ЄС, характер реформ (радикальні чи поступові) та рівень громадянської залученості впливають на ефективність боротьби з корупцією. Методологічно дослідження побудоване як порівняльне кейс-стаді з використанням якісного аналізу, що дозволяє дослідити як структурні подібності, так і розбіжності між обраними кейсами.

Аналіз підтверджує, що жоден чинник не є визначальним сам по собі, оскільки стійкий антикорупційний ефект досягається лише через поєднання політичної волі, реально функціонуючих інституцій, прозорих механізмів участі громадян і, за потреби, зовнішнього стимулювання. Отримані результати можуть бути корисними для студентів та всіх, хто займається вивченням порівняльної політології, постсоціалістичних трансформацій і антикорупційних реформ.

Ключові слова:

Корупція, реформи, постсоціалістичні трансформації, прозорість, Румунія, Естонія, Грузія.

Вступ

Проблема корупції є одним з найскладнішим викликів для держав, які проходять перехід від авторитарного соціалістичного(комуністичного) ладу до демократичного устрою з вільною ринковою економікою. Після розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік та краху Організації Варшавського договору, держави, що звільнились від впливу Комуністичної партії СРСР, успадкували не лише відсутність демократичних інституцій, а й розгалужену систему соціальних взаємодій, що базувалися на ієрархічній структурі суспільства, вкорінену у політичному, економічному та соціальному житті. Корупція, яка є ключовим аспектом такого суспільного ладу, була присутня не лише в державному секторі, а й у приватному бізнесі, політичних партіях, правоохоронних органах, а часто навіть у громадянському суспільстві. Станом на початок 2000-х років більшість пострадянських країн демонстрували доволі низькі показники за Індексом сприйняття корупції (CPI) Transparency International. Зокрема, Румунія у 2002 році мала лише 2.6 балів з 10, Грузія – 2.4, і лише Естонія мала показник у 5.6 балів, що було найвищим показником серед постсоціалістичних країн, втім все ще далеко від розвинених західних демократій.¹ Нехтуючи верховенством права, справедливістю та довірою до інституцій, корупція створює серйозні перешкоди для демократичного перетворення і економічного зростання, що несе за собою загрозу для добробуту суспільства.

У цьому контексті боротьба з корупцією стала пріоритетом для країн, які прагнуть інтегруватися у європейську спільноту. Антикорупційні реформи стали як однією з вимог демократичного європейського простору, так і запитом з боку власного громадянського суспільства. Незважаючи на це,

¹ 2002 [*Corruption Perceptions Index by Transparency International*](#).

успіх таких реформ не є цілком очевидним та простим, адже попри схожі стартові умови, країни досягли зовсім різних результатів.

У нашому дослідженні ми прагнемо порівняти досвід антикорупційних реформ у трьох постсоціалістичних державах – Румунії, Естонії та Грузії. Усі три країни пройшли довгий шлях кардинальних політичних, економічних та соціальних змін після 1990-х років, і всі на початку трансформаційного періоду мали високий рівень корупції, слабкі інституції та брак довіри до влади. Втім, за останні три десятиліття вони пішли різними шляхами у боротьбі з корупцією, відповідно, досягли різного рівня успіху.

Порівняльний аналіз цих кейсів дозволяє нам дослідити, які фактори є вирішальними для успіху антикорупційних реформ. Наявність політичної волі, підтримка з боку міжнародних організацій, рівень радикальності антикорупційних заходів, або ж рівень довіри до інституцій? У межах цього дослідження ми прагнемо не лише описати антикорупційні заходи в кожній країні, а й оцінити їхню ефективність, інституційну сталість та наслідки для подальшого розвитку цих держав

Наше дослідження має на меті зробити внесок у ширше розуміння того, які методи та механізми є найбільш ефективними в протидії корупції в постсоціалістичних державах, які чинники впливають на утримання досягнутих результатів у довгостроковій перспективі, а також виробити практичні рекомендації для України та інших постсоціалістичних країн, що перебувають на шляху євроінтеграції. Методологічно наше дослідження є порівняльним кейс-стаді, що дозволяє виявити як подібності, так і відмінності між обраними кейсами та сформулювати висновки, корисні для інших країн у процесі трансформації.

Таким чином, вивчення досвіду Румунії, Естонії та Грузії дає змогу краще зрозуміти те, як політичні та інституційні чинники, міжнародний контекст і внутрішні соціальні запити впливають на процес боротьби з корупцією, а також те, якою мірою різні моделі можуть бути ефективними чи шкідливими, довготривалими чи швидкоплинними.

Огляд літератури

Попередні дослідження присвячені темі антикорупційних реформ у постсоціалістичних країнах дозволяють виявити суттєві відмінності в теоретичних підходах та практичних оцінках ефективності інституційних трансформацій, які відбувались в державах Східної Європи, зокрема Естонії, Румунії, та Грузії після розпаду СРСР. Більшість опрацьованих нами джерел зосереджуються на дослідженні кейсів окремих країн або, водночас залишаючи поза увагою порівняльний аналіз країн з подібними початковими умовами та різними траєкторіями реформ. Метою даного огляду є систематизація наявної літератури з акцентом на те, як дослідники аналізують особливості та результати антикорупційних стратегій у Румунії, Грузії та Естонії – трьох державах, що обрали різні моделі інституційних змін.

У своїй праці “Fighting Corruption in Public Procurement: The Case of Romania” Богдана Нямцу та Даціан Драгош аналізують специфіку та системний характер корупції у сфері державних закупівель у Румунії. Автори виходять із тези, що корупція в регіоні Центрально-Східної Європи є не просто інституційною проблемою, а глибоко вкоріненим соціальним феноменом, що має культурні та історичні передумови, зокрема, слабе верховенство право, клієнтизм, відсутність реальної політичної волі, неефективне правозастосування, а також залишки неформальних практик, що

виникли ще за часів дефіциту товарів у соціалістичну епоху. У своїй праці автори підкреслюють, що формальне існування законодавства не гарантує ефективності – основною перешкодою виступає погана імплементація норм, особливо на рівні місцевих органів влади. Значне місце відведено впливу ЄС через Механізм співпраці та верифікації (CVM)², який посприяв реформам, але не зміг повністю подолати корупційну практику, не залишили автори поза увагою й систему електронного контролю за закупівлями SEAP, яка попри нормативне зобов'язання використовувати її для всіх публічних закупівель (зокрема і з використанням коштів ЄС), на практиці система часто використовується формально. Деякі тендери відбуваються поза системою, а інші – лише частково через неї. Автори вказують на проблеми з технічною доступністю, високим бар'єром входу, а також на те, що деякі закупівлі “імітують” прозорість, публікуючи документи, які не дають повної картини. Іншою парадоксальною особливістю, яку зауважили автори є те, що надмірна регуляція публічних закупівель у Румунії є однією з ключових проблем, що не зменшує, а навпаки поглиблює та структуризує корупційну складову. Перш за все, вимоги до участі у тендерах є настільки складним, що вони демотивують доброчесних учасників, адже для того, аби взяти участь у тендері, кандидати повинні пройти складну реєстрацію в SEAP, отримати цифровий підпис, зібрати масивну документацію, часто не пов'язану зі змістом контракту та відповідати абсурдним вимогам, що прямо не пов'язані з тематикою конкурсу. Таким чином, автори демонструють, що надмірний рівень формалізації без по справжньому справедливих процедур, перетворює процес боротьби з корупцією на ілюзію. Замість створення сприятливого середовища для прозорих і конкурентних закупівель, така система відштовхує

² Bogdana Neamtu and Dacian C. Dragos, "Fighting Corruption in Public Procurement: The Case of Romania," in *Integrity and Efficiency in Sustainable Public Contracts: Balancing Corruption Concerns in Public Procurement Internationally*, ed. Gabriella M. Racca and Christopher R. Yukins (Bruxelles: Bruylant, 2014), 5.

відповідальних гравців і легалізує корупційні схеми під виглядом формального дотримання процедур.

Дослідження Георгіани Мадаліни Міхаїли “Anti-Corruption Measures in Romanian Public Administration Reform” розглядає румунський кейс у ширшому контексті реформ державного управління після падіння соціалістичного режиму, вказуючи на глибоку інституційну спадковість авторитарного устрою, що сприяла вкоріненню корупційних практик у всіх сферах публічного життя. У дослідженні докладно розглядається взаємозв’язок між якістю публічних послуг і сприйняттям корупції, оскільки низький рівень прозорості та ефективності державних послуг прямо впливає на рівень довіри громадян до держави. Антикорупційні реформи повинні бути впроваджені не ізольовано, а в контексті загального підвищення якості врядування – через реформу фінансів, управління персоналом, запровадження механізмів моніторингу ефективності й відкритого управління. Міхаїла також вводить у дискусію європейський контекст, звертаючи увагу на рекомендації Єврокомісії щодо створення інструментів внутрішнього й зовнішнього контролю, таких як декларування майна й уникнення конфліктів інтересів. Її аналіз вказує на те, що реформи в Румунії часто були ініційованими лише в контексті тиску з боку ЄС, але на практиці не завжди мали довгострокову інституційну стійкість. Навіть на тлі прийняття Національної антикорупційної стратегії 2021–2025 років³, авторка відзначає, що без стабільної політичної підтримки ці документи ризикують залишитись суто формальними планами. Таким чином, авторка демонструє проблематичність переходу від декларованих антикорупційних стратегій до реальних результатів у справжньому зниженні рівня корупції.

³ Mihăilă, Georgiana Mădălina. "Anti-Corruption Measures in Romanian Public Administration Reform". *Romanian Journal of Public Affairs*, April 2021, 12.

У праці Майкла Гайна “The Fight Against Government Corruption in Romania: Irreversible Results or Sisyphean Challenge?” автор пропонує нам складний багаторівневий аналіз антикорупційних реформ, проведених у період у період між 2004 та 2013 роками, що допомагає нам оцінити вплив вступу у Європейський Союз на боротьбу з корупцією всередині Румунії. Центральним епізодом, що розглядається автором, який наочно демонструє причини гальмування антикорупційних реформ, є тривала конституційна криза 2006-2009 років, пов’язана з трактуванням статті 109⁴ Конституції Румунії, згідно з якою, ініціювати кримінальне переслідування чинного міністра може лише парламент або президент. Таке положення стало інструментом політичного блокування справ – особливо яскраво в кейсах Адріана Нестасе⁵ та Мірона Мітреа⁶. Кульмінацією кризи стали п’ять рішень Конституційного суду, які поетапно скасовували ці обмеження і відновили реальні можливості для відкриття справ. Зрештою, президент отримав право самостійно надавати дозвіл на розслідування, без попереднього погодження з комісіями. Але навіть після цього парламент зберігав важелі впливу – через затягування голосувань або відмову знімати імунітет. Позитивним моментом була трансформація Національного антикорупційного управління (DNA) після приходу до влади президента Траяна Бесеску і призначення Моніки Маковей міністеркою юстиції. У 2005–2006 роках було змінено процедуру призначення прокурорів, зробивши її менш політизованою, також було переформатовано саму структуру DNA, звузивши її юрисдикцію до справ про високорівневу корупцію, що дозволило зосередити ресурси на викоріненні

⁴ Hein, Michael. 2015. “The Fight Against Government Corruption in Romania: Irreversible Results or Sisyphean Challenge?” *Europe-Asia Studies* 67 (5): 750.

⁵ Hein, Michael. 2015. “The Fight Against Government Corruption in Romania: Irreversible Results or Sisyphean Challenge?” *Europe-Asia Studies* 67 (5): 756.

⁶ Hein, Michael. 2015. “The Fight Against Government Corruption in Romania: Irreversible Results or Sisyphean Challenge?” *Europe-Asia Studies* 67 (5): 756.

цього явища на найвищих рівнях. Гайн відзначає, що DNA стала ключовим інститутом, який діяв незалежно від політичної ситуації в країні. У роботі автор особливо увагу приділяє ролі Європейського Союзу у просуванні антикорупційних реформ у Румунії. Гайн доводить, що саме тиск з боку ЄС, і не лише внутрішня політична воля, став ключовим чинником, який забезпечив прорив у реформуванні антикорупційної політики, особливо у період до та після вступу Румунії до ЄС у 2007 році. Як зазначалось в огляді попередніх джерел одним із головних інструментів впливу була система Cooperation and Verification Mechanism (CVM), яка дозволила Єврокомісії не лише стежити за виконанням зобов'язань у сфері боротьби з корупцією, а й прямо впливати на динаміку реформ через щорічні звіти. Ці звіти були публічними, тож уряди були змушені принаймні імітувати імплементацію антикорупційних заходів, аби не втратити довіру європейських партнерів. Однак Гайн не ідеалізує роль ЄС. Він критично ставиться до того, що вплив Євросоюзу був суперечливим і часто поверхневим. ЄС не мав чіткої стратегії щодо корупції та не завжди враховував реальний політичний та інституційний контекст Румунії. Автор навіть вказує на випадки, коли деякі європейські фінансові програми (зокрема тендери на розвиткові проєкти) не лише не зменшили, а навпаки – стимулювали нові корупційні схеми.⁷

В аналітичній праці “The social construction of anti-corruption technologies: Analysing the e-participation platform rahvaalgatus.ee in Estonia” авторка Оксана Гус розглядає створення платформи rahvaalgatus.ee як результат глибокої суспільної трансформації, зокрема перегляду соціального контракту між громадянами і державою. На відміну від попередніх інструментів електронної демократії, які були ініційовані зверху і не набували

⁷ Hein, Michael. 2015. “The Fight Against Government Corruption in Romania: Irreversible Results or Sisyphean Challenge?” *Europe-Asia Studies* 67 (5): 750.

популярності, rahvaalgatus.ee з'явився як відповідь на політичну кризу 2012 року (внаслідок скандалу Silvergate)⁸, що викликала зниження рівня легітимності естонської партійної системи в очах населення. Рух *Rahvakogu* (Народні збори)⁹ уособлював суспільний запит на нові форми демократичної участі, засновані на співучасті, інклюзивності та аргументованому обговоренні. Саме такі принципи були інституціоналізовані через новоутворену платформу Авторка демонструє, що ефективна боротьба з корупцією можлива лише шляхом переформатування стосунків між громадянами та державою. Таким чином, ця праця не лише описує успішний кейс використання цифрових інструментів у боротьбі з політичною корупцією, а й демонструє те, що успіх антикорупційних реформ залежить не лише від технологій, а й від глибоких соціальних передумов, суспільної довіри, залученості та здатності до внесення змін у творення демократії.

Дослідження Ларса Йогансена та Каріна Гільмер Педерсена “The Institutional Roots of Anti-Corruption Policies: Comparing the Three Baltic States” аналізує те, як у трьох балтійських державах – Естонії, Латвії та Литві сформувалися різні інституційні підходи до антикорупційної політики, попри спільне радянське минуле та схожі стартові умови перехідного періоду. Оскільки наше дослідження базується на вивченні саме Естонії як представника Балтійського регіону, ми зосередили нашу увагу саме на дослідженні контексту естонського шляху у подоланні корупції. Автори показують, що Естонія на відміну від Латвії та Литви не створила спеціалізованої структури для боротьби із корупцією, натомість обрала модель децентралізованого адміністрування, де ключову роль відіграє

⁸ Oksana Huss, "The Social Construction of Anti-Corruption Technologies: Analysing the E-Participation Platform rahvaalgatus.ee in Estonia", 123.

⁹ Oksana Huss, "The Social Construction of Anti-Corruption Technologies: Analysing the E-Participation Platform rahvaalgatus.ee in Estonia", 119.

Міністерство юстиції, що координує програму “An Honest State”¹⁰. Такий вибір пов’язаний зокрема з високим рівнем політичного консенсусу еліт, а також порівняно низьким рівнем сприйняття корупції серед населення та посадовців, адже за результатами опитувань, лише 28%¹¹ естонських еліт вважають зловживання посадовим становищем поширеним, і лише третина мали досвід спроб підкупу, що значно менше, ніж у Латвії чи Литві. Естонська стратегія базується на превентивних заходах, реформі публічної адміністрації, підвищенні стандартів прозорості, освіті держслужбовців та громадському інформуванні. Важливим чинником було й те, що Естонія раніше за інших отримала сигнал про високу ймовірність вступу до ЄС, що дало змогу уникнути безглузлого процесу створювати символічних інституцій, не завжди ефективних на практиці, як це було, зокрема, в Румунії.

У праці “Policies First, Institutions Second: Lessons from Estonia’s Economic Reforms” Ніла А. Абрамса та М. Стівена Фіша головним аргументом є те, що саме політична воля та радикальні політики – зокрема впровадження жорстких бюджетних обмежень (hard budget constraints)¹² є ключовими чинниками у формуванні ефективних економічних інституцій. Інституції ж, на думку авторів, не є причиною реформ – вони є наслідком рішучої політики. Після розпаду СРСР Естонія майже повністю та одразу кардинально змінила політичну еліту, вона досягла відсутності комуністів у виконавчій владі, розвинула ліберально націоналістичні погляди. В економічному плані ключовий вплив у Естонії мали жорсткі бюджетні обмеження, це і ліквідація збиткових держбанків, і застосування суворого

¹⁰ Johannsen, Lars, and Karin Hilmer Pedersen. 2011. “The Institutional Roots of Anti-Corruption Policies: Comparing the Three Baltic States.” *Journal of Baltic Studies* 42 (3): 336.

¹¹ Johannsen, Lars, and Karin Hilmer Pedersen. 2011. “The Institutional Roots of Anti-Corruption Policies: Comparing the Three Baltic States.” *Journal of Baltic Studies* 42 (3): 341.

¹² Abrams, Neil A., and M. Steven Fish. 2015. “Policies First, Institutions Second: Lessons from Estonia’s Economic Reforms.” *Post-Soviet Affairs* 31 (6): 492.

законодавства про банкрутство, і впровадження плоскої системи оподаткування (flat tax), що унеможливила податкові маніпуляції, і що найголовніше, позбуття преференцій для “своїх” бізнесів, як це було у інших пострадянських державах. Результатом стало те, що естонські бізнес-еліти формувались з підприємців, які прагнули розвивати вільну ринкову економіку країни, а не з чиновників чи криміналітету. Ще однією ключовою темою, що розкривається у цій праці, є процес інституційного державотворення в Естонії, який відбувався фактично з чистого аркушу. Естонія, як і інші постсоціалістичні держави, не мала спадкових ринкових чи демократичних структур, тож естонські реформатори взялися за створення міністерств, регуляторних органів, податкової системи та інституцій фінансового нагляду. Особливу роль у цьому процесі відігравали нові політичні лідери, зокрема Тійт Вахі¹³, Едгар Савісаар¹⁴, Март Лаар¹⁵, які впроваджували нові, прозоріші підходи до формування державної служби. Молоді та амбітні урядовці часто не мали попереднього досвіду в публічному управлінні, але працювали над втіленням ринкової логіки в нові інституції. Незважаючи на значну роль нових облич та інституцій, автори наголошують, що сама по собі модернізація державного апарату не гарантувала б антикорупційного ефекту, а критичною умовою для того, щоб бюрократія справді стала ефективною, було попереднє усунення джерел корупційного впливу, яке відбулось саме через політичне рішення щодо впровадження жорстких бюджетних обмежень (HBCs). Іншими словами, не інституції створили політику, а політична воля

¹³ Abrams, Neil A., and M. Steven Fish. 2015. “Policies First, Institutions Second: Lessons from Estonia’s Economic Reforms.” *Post-Soviet Affairs* 31 (6): 494.

¹⁴ Abrams, Neil A., and M. Steven Fish. 2015. “Policies First, Institutions Second: Lessons from Estonia’s Economic Reforms.” *Post-Soviet Affairs* 31 (6): 499.

¹⁵ Abrams, Neil A., and M. Steven Fish. 2015. “Policies First, Institutions Second: Lessons from Estonia’s Economic Reforms.” *Post-Soviet Affairs* 31 (6): 494.

та стратегічні дії реформаторів створили простір для формування дієздатних інституцій.

У статті “The Quest for Good Governance: Georgia’s Break with the Past” Александр Купатадзе аналізує досвід Грузії у протидії корупції після Революції Троянд 2003 року. Купатадзе наголошує, що рушієм змін стала сукупність внутрішніх чинників, таких як політична воля нової еліти та її згуртованість, швидкий і радикальний розрив з минулим, широке схвалення змін серед суспільства. Новий уряд на чолі з Міхеїлом Саакашвілі здійснив швидку дерегуляцію економіки, провів масштабне очищення державного апарату, запровадив “нульову толерантність” до корупції¹⁶, реформував податкову систему. У короткостроковій перспективі це дозволило різко зменшити побутову корупцію, покращити бізнес-клімат і підвищити ефективність державного управління. Автор критично оцінює й обмеження цього успіху. Протягом другого терміну Саакашвілі відбулося посилення виконавчої влади¹⁷, зловживання системою правосуддя, виникнення нової форми елітарної корупції через зв’язки між урядом та бізнесом. Формальною реформою інституцій не завжди супроводжувалась реальна інституціоналізація. Купатадзе зазначає, що хоч корупція і стала менш видимою, практики клієнтизму, неформального впливу, політичної лояльності при призначеннях збереглися, а після зміни влади у 2012 значно посилювалися.

Метью Лайт у своєму дослідженні “Police reforms in the Republic of Georgia: the convergence of domestic and foreign policy in an anti-corruption drive” також розглядає не лише перебіг і зміст поліцейських реформ, але й

¹⁶ Kupatadze, Alexander. "The Quest for Good Governance: Georgia’s Break with the Past." *Journal of Democracy* 27, no. 1 (2016): 111.

¹⁷ Kupatadze, Alexander. "The Quest for Good Governance: Georgia’s Break with the Past." *Journal of Democracy* 27, no. 1 (2016): 113.

політичні мотивації, міжнародний контекст і внутрішній запит на ефективну трансформацію правоохоронної системи. Лайт зазначає, що успіх в боротьбі з корупцією у Грузії був зумовлений не лише зовнішнім тиском чи бажанням інтегруватися у Європейську спільноту, але передусім політичними інтересами нової еліти на чолі з Міхеїлом Саакашвілі, яка розглядала антикорупційні реформи як необхідний інструмент зміцнення держави та протидії російському впливу. Головним висновком Лайта є судження, що саме постреволюційний контекст та підтримка суспільства дозволив провести радикальні реформи, такі як масові звільнення у поліції, зміну її структури, ліквідація відомств, асоційованих з корупцією.¹⁸ При цьому автор наголошує, що хоча реформи і були ефективними, інституціалізація цих реформ відбулась лише частково через обмеженість цивільного контролю¹⁹, політичну лояльність поліції до президента та вибіркове правосуддя. Метью Лайт відокремлює поняття демократизації поліції та покращення її ефективності, оскільки успіх у боротьбі з корупцією не завжди забезпечує демократизацію.²⁰ Загалом, праця Лайта наголошує на питанні засобів антикорупційної політики у країнах перехідного типу. Цей аналіз є цінним у контексті нашого дослідження, оскільки він дозволяє побачити, як політична прагнення, загрози безпеці та революційні контексти можуть створити умови для ефективних, проте не завжди демократичних, реформ.

Дослідницький дизайн та методологія дослідження

¹⁸ Light, Matthew. 2013. "Police Reforms in the Republic of Georgia: The Convergence of Domestic and Foreign Policy in an Anti-Corruption Drive." *Policing and Society* 24 (3): 319.

¹⁹ Light, Matthew. 2013. "Police Reforms in the Republic of Georgia: The Convergence of Domestic and Foreign Policy in an Anti-Corruption Drive." *Policing and Society* 24 (3): 321.

²⁰ Light, Matthew. 2013. "Police Reforms in the Republic of Georgia: The Convergence of Domestic and Foreign Policy in an Anti-Corruption Drive." *Policing and Society* 24 (3): 319.

У цьому розділі ми окреслюємо ключові гіпотези та методологічні засади нашого дослідження. На відміну від багатьох попередніх робіт, що фокусуються на аналізі окремих країн, наше дослідження не є single-case study. Ми застосовуємо порівняльний аналіз трьох кейсів, а саме Румунії, Естонії та Грузії з метою з'ясування, які саме чинники є необхідними для досягнення успіху антикорупційних реформ у постсоціалістичних державах. Такий метод дозволяє не лише виявити загальні закономірності, а й провести роздільний аналіз різних моделей реформ.

Вибір цих трьох країн зумовлений поєднанням подібності стартових умов (високий рівень корупції, авторитарна спадщина, слабкі інституції на початку 1990-х років) та значних розбіжностей у підходах до антикорупційної політики й досягнутих результатах. Естонія вирізняється стратегією поступової інституціоналізації та цифрової прозорості, Грузія – радикальними реформами у післяреволюційному контексті, а Румунія – змінами, зумовленими зовнішньо політичними інтересами, зокрема під впливом ЄС. Згідно з даними Varieties of Democracy, ці країни продемонстрували кардинально різні траєкторії у зниженні політичної²¹ та побутової корупції²², рівнях клієнтизму²³ та якості контролю над корупцією²⁴, що дозволяє розглядати їх цілком різні, втім релевантні приклади для порівняння.

У цьому контексті ми сформулювали низку гіпотез, які дозволяють проаналізувати зв'язок між політичним, інституційним та міжнародним контекстом реформ і досягнутими результатами.

²¹ [Political Corruption Index by Varieties of Democracy.](#)

²² [Public-sector Corruption Index by Varieties of Democracy.](#)

²³ [Clientelism Index by Varieties of Democracy.](#)

²⁴ [Control of Corruption Index by Varieties of Democracy.](#)

Гіпотеза 1: Високий рівень політичної волі є вирішальним чинником успішності антикорупційних реформ у постсоціалістичних країнах. Саме готовність політичних еліт розірвати зв'язки з минулим, підтримати радикальні зміни та надати інституціям реальні повноваження для боротьби з корупцією є основною передумовою для досягнення стійкого прогресу в цій сфері.

Гіпотеза 2: Зовнішній тиск (зокрема, з боку Європейського Союзу) та інституційні стимули сприяють формуванню ефективної антикорупційної політики, але самі по собі не гарантують її стійкості.

Гіпотеза 3: Радикальний характер реформ, зокрема їхня швидкість, масштаб і публічність може забезпечити відчутний короткостроковий ефект, але не завжди призводить до довготривалої інституціоналізації. Зміни, проведені в революційному чи пост революційному контексті, можуть втратити ефективність у разі зміни політичного курсу або браку демократичної підзвітності.

Гіпотеза 4: Залучення громадянського суспільства, використання механізмів електронної демократії та підвищення прозорості державного управління істотно підвищує ефективність і легітимність антикорупційних заходів.

Дослідження базується на порівняльному кейс-стаді, спрямованому на аналіз трьох постсоціалістичних країн – Румунії, Грузії та Естонії. Цей тип дизайну дозволить виявити як спільні риси, так і структурні відмінності в реалізації реформ у різних контекстах.

У дослідженні застосовується якісний порівняльний аналіз. Це метод, який дозволить порівняти обрані кейси, фокусуючись на структурних та інституційних чинниках, політичному контексті, міжнародному впливі, а також реакції суспільства. Метод дає змогу робити обґрунтовані аналітичні висновки на основі глибокого аналізу кожної країни. Ми не лише описуємо хронологію подій, а прагнемо виявити, які саме умови були необхідними чи достатніми для впровадження ефективних антикорупційних політик.

Обрані нами країни це Румунія, Грузія та Естонія – приклади постсоціалістичних держав, які мали подібні стартові умови, але в подальшому реалізували антикорупційні реформи з різною глибиною, масштабом і результативністю. Такий вибір кейсів допоміг побачити вплив конкретних факторів на результати та успішність реформ.

У цьому дослідженні залежною змінною є ефективність антикорупційної політики. Під ефективністю ми розуміємо не лише зменшення рівня корупції наприклад, згідно з Індексом сприйняття корупції Transparency International чи індексів Varieties of Democracy, але й інституційну сталість реформ, рівень довіри громадян до державних органів, а також здатність антикорупційної політики функціонувати незалежно від політичних змін. Незалежними змінними виступають чинники, які, згідно з висунутими гіпотезами, можуть впливати на ефективність антикорупційної політики, зокрема, Політична воля реформаторів, готовність до непопулярних, але рішучих дій; Зовнішній вплив міжнародних акторів, зокрема Європейського Союзу; Ступінь радикальності реформ, швидке очищення державних органів і “нульова толерантність” до корупції чи поступові структурні зміни; Рівень участі громадян, прозорість процедур, впровадження інструментів електронної демократії. До контрольних змінних

ми віднесли початковий економічний стан країни – бюджетні можливості, рівень ВВП, макроекономічна стабільність, геополітичний контекст, тобто наявність зовнішніх загроз (наприклад, конфлікт із Росією в Грузії), політична культура, рівень політичної стабільності, незалежність судової системи, а також вплив олігархічних груп.

Щодо даних, наше дослідження спиратиметься на якісні джерела інформації, а також на різноманітні індекси, зокрема, індекс сприйняття корупції Transparency International, а також індекси V-Dem. Вони надають структуровану інформацію щодо прозорості, відповідальності влади та верховенства права.

У якісному вимірі наше дослідження ґрунтується на вторинних джерелах, серед яких – звіти міжнародних організацій, результати опитувань громадської думки^{25 26 27}, публіцистичні та академічні статті. Особливу увагу приділено аналізу того, як різні джерела інтерпретують процес антикорупційних реформ, фокусуючись не лише на задекларованих цілях, а й на фактичних результатах, інституційній реалізації та соціальному сприйнятті змін.

Результатом нашого дослідження є створення цілісної та аналітично насиченої роботи, яка буде корисною для дослідників та студентів, зацікавлених у вивченні ефективності антикорупційних реформ у постсоціалістичних державах. Ми прагнемо продемонструвати, як за схожих стартових умов – авторитарного минулого, слабких інституцій та високого рівня корупції – Румунія, Естонія та Грузія обрали різні моделі реформ і

²⁵ [Attitudes of Europeans Towards Corruption Full Report by European Union. 2009.](#)

²⁶ [Attitudes of Europeans Towards Corruption Full Report by European Union \(Estonia\). 2009.](#)

²⁷ [Attitudes of Europeans Towards Corruption Full Report by European Union \(Romania\). 2009.](#)

досягли різного рівня результативності, а також сформулювати практичні полісу-рекомендації для України та інших постсоціалістичних країн, що досі перебувають у процесі євроінтеграції. Ми прагнемо продемонструвати, як за схожих стартових умов – авторитарного минулого, слабких інституцій та високого рівня корупції Румунія, Естонія та Грузія обрали різні моделі реформ і досягли різного рівня результативності. Дослідження має на меті виявити ключові чинники, що визначають успіх або провал антикорупційної політики, та запропонувати аналітичну базу для порівняльного аналізу інституційної трансформації в умовах постсоціалістичного переходу.

Результати дослідження

Антикорупційна політика Румунії протягом останніх десятиліть демонструє неоднозначну динаміку, оскільки з одного боку присутні значні інституційні досягнення, а з іншого – хронічна нездатність подолати структурні проблеми, зокрема політичну волю та сталість реформ. До початку активних реформ Румунія характеризувалась високим рівнем корупції, низькою ефективністю правосуддя та обмеженим верховенством права. Політичні еліти в основному склались з колишніх соціалістичних функціонерів, а процес люстрації до них майже не застосовувався. Економіка залишалась нестабільною та включала в себе велику частку тіньового сектора, що створювало середовище, сприятливе для зловживань та корупції. Незважаючи на прийняття законодавчих змін у 1990-х, інституції залишались слабкими, а реальна боротьба з корупцією фактично розпочалась лише під тиском ЄС. Саме під тиском Європейського Союзу в контексті підготовки до вступу, Румунія запровадила низку заходів, зокрема створення спеціалізованих антикорупційних органів, таких як Національне Антикорупційне Управління (DNA), реформування законодавства та розробку

національних стратегій боротьби з корупцією.²⁸ Проте ефективність цих заходів суттєво коливається залежно від політичного циклу. Наприклад, Transparency International фіксувала певне покращення Індексу сприйняття корупції у 2015–2017 роках (до 48 балів)²⁹, однак станом на 2020 рік оцінка майже повернулась до рівня 2012-го (44 бали).^{30 31} А індекс “Public sector corruption index” від Varieties of Democracy показує, що на відміну від Естонії та Грузії, у Румунії цей показник дуже нестабільний та часто змінює вектор руху.³² Це свідчить про зниження темпу реформ, відсутність довгострокового ефекту та інституціоналізації результатів реформ.

Аналізуючи залежну змінну, а саме ефективність антикорупційних реформ, яка в нашому випадку виражена в інституційній спроможності та змінах у сприйнятті рівня корупції, варто зазначити, що найбільший прогрес у Румунії відбувся саме в період активного зовнішнього тиску з боку Європейського Союзу, тобто у фазі підготовки до вступу (2000–2007) та в перші роки після набуття членства. Цей тиск реалізовувався через механізм умовності, регулярні звіти Єврокомісії, що оцінювали стан реформ, а також публічні заяви європейських посадовців, які прямо пов’язували фінансування й політичну підтримку з виконанням антикорупційних зобов’язань. Одним із ключових інструментів впливу був Механізм співпраці та верифікації (CVM), запроваджений спеціально для Румунії та Болгарії після вступу до ЄС. Щорічні звіти CVM були публічними, висвітлювались у ЗМІ та створювали тиск на уряд, що стимулювало просування реформ, зокрема реформу прокуратури та посилення повноважень DNA.

²⁸ Hein, Michael. 2015. “The Fight Against Government Corruption in Romania: Irreversible Results or Sisyphian Challenge?” *Europe-Asia Studies* 67 (5).

²⁹ 2017 [Corruption Perceptions Index by Transparency International](#).

³⁰ 2020 [Corruption Perceptions Index by Transparency International](#).

³¹ 2012 [Corruption Perceptions Index by Transparency International](#).

³² [Public-sector Corruption Index by Varieties of Democracy](#).

Втім, цей позитивний ефект виявився тимчасовим, адже у довгостроковій перспективі низка контрольних змінних послабила закріплення виконаних реформ. Політична культура, в якій зберігався високий рівень толерантності до неформальних і патронажних відносин, зумовлювала недостатній суспільний тиск на політиків. Політична нестабільність, зокрема часті урядові кризи, та конфлікти між гілками влади призводили до непослідовності в політиці держави. Наприклад, період 2006–2009 рр. запам'ятався конституційною кризою довкола механізмів зняття імунітету з міністрів, що паралізувала антикорупційні розслідування.

Крім того, вплив олігархічних груп також грав роль стримуючого чинника. Частина політичної еліти мала прямі зв'язки з бізнесом, а низка великих медіа залишалась підконтрольною бізнесменам, які формували публічний дискурс щодо політичних переслідувань. Усе це ускладнювало роботу антикорупційних органів і підривало довіру до їхньої незалежності. Як вказують Нямцу та Драгош, навіть за наявності спеціалізованих інституцій, реальною проблемою залишалась імплементація, адже формальні процедури часто лише імітували реформу, не зачіпаючи реальних механізмів зловживання владою.

Водночас інституційна автономія таких органів як DNA, дозволила їм розслідувати справи проти представників усіх політичних сторін. Цей аспект дозволяє припустити, що за певних умов, зокрема, в присутності зовнішнього тиску, навіть формально слабкі інститути можуть демонструвати ефективну діяльність. Втім, нестійкість результатів протягом тривалого періоду, як видно з динаміки індексів, свідчить про те, що без зміни політичної культури та стабільного внутрішнього запиту еліт і населення на доброчесність, досягнення залишаються нестійкими.

Ключовим елементом реформ у Румунії стало створення вище згаданої централізованої структури – DNA, яка діяла під прокурорським наглядом і мала чітко окреслений мандат, а саме розслідування корупції на високому рівні. За оцінками 2011–2013 років DNA³³ винесла вирoki щодо десятків колишніх міністрів та депутатів, включно з колишнім прем'єр-міністром Адріаном Нестасе. Нестасе був засуджений у 2012 році до двох років позбавлення волі за корупцію, зокрема, за зловживання службовим становищем під час організації передвиборчої кампанії у 2004 році, коли він обіймав посаду прем'єра. Йому інкримінували вимагання спонсорських внесків для фіктивної освітньої програми, які фактично фінансували політичну кампанію. Його арешт став резонансною подією, що символізувала здатність DNA переслідувати високопосадовців, незалежно від політичної приналежності. Це свідчить про формальну незалежність правоохоронних інституцій та дієвість застосування антикорупційного законодавства. Однак, такий прорив не супроводжувався глибокими змінами у політичній культурі. Так, з 2016 року спостерігається поступова делегітимація DNA, зокрема звільнення її очільниці Лаури Кодруци Ковеші, яке стало наслідком політичного тиску та конфлікту між реформаторською прокуратурою та правлячою коаліцією, що звинувачувала Ковеші у зловживанні владою. Її усунення було сприйняте як спроба обмежити незалежність антикорупційної системи та посилити політичний контроль над нею, що суттєво підірвало довіру до інституції як неупередженого органу правосуддя. А також зміни до законодавства, що ускладнили притягнення до відповідальності високопосадовців. Це вказує на слабкість внутрішньої політичної волі, що підтверджує нашу другу гіпотезу про те, що зовнішній вплив є ефективним

³³ Hein, Michael. 2015. "The Fight Against Government Corruption in Romania: Irreversible Results or Sisyphean Challenge?" *Europe-Asia Studies* 67 (5): 748.

каталізатором змін, але не є спроможним гарантувати стійкість без внутрішньої підтримки реформ.

Таким чином, у випадку Румунії ми маємо часткове підтвердження перших двох гіпотез – політична воля та міжнародний тиск справді сприяли запуску реформ, однак їх довготривалість та інституційна стабільність залишаються сумнівними. Третя гіпотеза також частково підтверджується: стрімкі й жорсткі заходи, як масові вироки за корупцію, призвели до швидких результатів, але не забезпечили системного впливу без глибокої інституціоналізації.

Після Революції Троянд 2003 року Грузія перетворилась на полігон для випробування радикальних реформ, де уряд Міхеїла Саакашвілі здійснив глибоку трансформацію державного апарату та провів кампанію з “нульовою толерантністю до корупції”. Перед цим країна перебувала у глибокій політичній та соціально-економічній кризі. Державні інституції були фактично нежиттєздатні, рівень довіри до органів влади був мінімальним, а повсякденна корупція вважалась нормою. Верховенство права існувало переважно номінально, адже судова система вважалась цілковито залежною від політичних інтересів. Економіка страждала від нестачі енергоресурсів, заборгованостей, контрабанди, що процвітала за згоди правоохоронних органів. Люстраційні процеси в Грузії, не проводились, що фактично давало старим елітам можливість не зникнути з політичної арени Грузії. На тлі загальної зневіри до держави та повного занепаду довіри до поліції та судів, нова влада здійснила масові звільнення чиновників, а також ліквідацію та переформатування міністерств. Одним із найпоказовіших прикладів стала реформа поліції. Понад 16 тисяч співробітників було звільнено, було створено нову патрульну службу, а заробітна плата правоохоронців суттєво зросла. Це

дозволило за короткий час зламати глибоко вкорінену практику побутової корупції в секторі безпеки. Дані EBRD підтверджують, що частка підприємств, які вважали “дарування подарунків” чиновникам необхідною умовою для ведення бізнесу, зменшилася з 74% у 2002 році до 14,7% у 2008.³⁴

Антикорупційні заходи в Грузії у 2004–2012 роках були спрямовані не лише на зменшення побутової корупції, а й як зазначає дослідник Метью Лайт, реформи, зокрема в поліції, були елементом досягнення ширшої політичної мети - встановлення суверенітету держави, ліквідація неформальних мереж, подолання проросійського впливу та легітимація нової політичної еліти.³⁵ Проте політика “жорсткої руки” виявилась двозначною. Хоч з одного боку вона дозволила у короткі строки ліквідувати неформальні схеми, знизити рівень корупції в державних службах (МВС, податковій, митниці), з іншого вона призвела до концентрації влади в руках президента, що, у свою чергу, спричинило нові форми елітарної корупції. Як зазначає Александр Купатадзе, хоча дрібна корупція значно зменшилась, корупція та непрозора приватизація збереглись у верхніх ешелонах влади. Цей кейс ілюструє важливість збереження балансу між радикальними реформами і демократичною підзвітністю.

Перша гіпотеза щодо ролі політичної волі тут підтверджується повністю, адже без персональної ініціативності Саакашвілі, антикорупційний прорив був би неможливий. Водночас, третя щодо вразливості швидких реформ без належної інституціоналізації також отримує підтвердження, оскільки зміна влади у 2012 році призвела до швидкої руйнації системи,

³⁴ Kupatadze, Alexander. "The Quest for Good Governance: Georgia's Break with the Past." *Journal of Democracy* 27, no. 1 (2016): 112.

³⁵ Light, Matthew. 2013. "Police Reforms in the Republic of Georgia: The Convergence of Domestic and Foreign Policy in an Anti-Corruption Drive." *Policing and Society* 24 (3): 325.

створеної його командою, а продовження реформ та їхня подальша інституціоналізація опинились під загрозою. Друга гіпотеза щодо зовнішнього тиску у випадку Грузії є менш релевантною, оскільки на відміну від Румунії, Грузія не мала реальної перспективи членства в ЄС, а західні партнери не мали впливу на внутрішні процеси. Реформи тут значною мірою були ініційовані зсередини внутрішніми очікуваннями й післяреволюційним ентузіазмом. Таким чином, у грузинському кейсі підтверджується теза, що швидкі реформи можливі навіть без значного зовнішнього стимулу, але саме їх стабілізація і інституційне закріплення потребують подальшого вкорінення та спадковості від одного уряду до іншого.

Естонія це винятковий приклад серед пострадянських держав, оскільки вона змогла здійснити не лише глибоку трансформацію адміністративної системи, а й побудувати модель прозорості взаємодії між державою і громадянами. На момент початку реформ Естонія мала порівняно стабільну політичну ситуацію. Чітке стратегічне бачення інтеграції до західних структур і високий рівень згоди серед еліт щодо необхідності глибоких реформ. Політична система була очищена від радянських посадовців, на відміну від інших двох кейсів. Верховенство права існувало не у такій жахливій формі, як у Грузії та Румунії, але також потребувало якісної інституціоналізації. Економіка перебувала у стані перебудови, проте у державі не було глибокої олігархізації. В Естонії практично не було люстрації у її традиційному вигляді, але її функцію фактично виконала різка зміна політичного класу та адміністративних еліт у 1991–1992 роках. Естонія, на відміну від Румунії та Грузії, не орієнтувалась на боротьбу з корупцією через каральні механізми, а вибудовувала інфраструктуру, що мінімізує можливості для зловживань. Згідно з дослідженням Абрамса та Фіша, фундаментом

естонських перетворень стали не інституції як такі, а політики, які створили підґрунтя для виникнення ефективних інституцій уже в післяреформений період.³⁶ Однією з ключових таких політик було впровадження жорстких бюджетних обмежень, які позбавили пов'язаних з політикою бізнесменів доступу до державних ресурсів. Це, в свою чергу, унеможливило формування олігархічної моделі, типової для інших країн регіону.

Принцип “Policies first, institutions second” дозволив Естонії уникнути типової для постсоціалістичних країн проблеми – формального створення інституцій без реального дієвості. З самого початку реформи мали чітку ідеологічну спрямованість – ліберальна економіка, прозора бюрократія, дистанціювання від радянської спадщини. Уряд Марта Лаара у 1990-х роках швидко імплементував жорстку монетарну політику, спростив податкову систему, ліквідував субсидії й встановив відкриту конкуренцію.³⁷ Це не тільки створило умови для іноземних інвестицій, а й радикально зменшило можливості корупційної діяльності. Успіх реформ у значній мірі залежав також від того, що Естонія не створювала нових антикорупційних агентств на кшталт DNA у Румунії чи політично мобілізованої прокуратури у Грузії. Замість цього естонці обрали децентралізовану модель, в якій боротьба з корупцією – це відповідальність усієї системи врядування, а не однієї структури. Як зазначається в дослідженні Йогансена та Педерсена, Естонія координувала антикорупційну політику через Міністерство юстиції, а не окрему незалежну агенцію, чим уникла конкуренції між інституціями та розпорошення зусиль.³⁸

³⁶ Abrams, Neil A., and M. Steven Fish. 2015. “Policies First, Institutions Second: Lessons from Estonia’s Economic Reforms.” *Post-Soviet Affairs* 31 (6): 492.

³⁷ Abrams, Neil A., and M. Steven Fish. 2015. “Policies First, Institutions Second: Lessons from Estonia’s Economic Reforms.” *Post-Soviet Affairs* 31 (6): 500-503.

³⁸ Johannsen, Lars, and Karin Hilmer Pedersen. 2011. “The Institutional Roots of Anti-Corruption Policies: Comparing the Three Baltic States.” *Journal of Baltic Studies* 42 (3): 335.

Водночас ключовим новаторським елементом естонської моделі стала діджиталізація державного управління. З 2000 року країна запровадила електронний підпис і почала масово переводити адміністративні послуги в онлайн. Створення таких платформ, як “e-Estonia” та пізніше – петиційної платформи “rahvaalgatus.ee”, дало громадянам прямий доступ до механізмів участі у прийнятті рішень.³⁹ Як зазначає Оксана Гус, платформа “rahvaalgatus.ee” стала не лише технологічним інструментом, а й втіленням нового суспільного договору, заснованого на принципах співучасті, відкритості й співтворення політик.⁴⁰

Однак, попри значні успіхи Естонії, не можна стверджувати про абсолютну відсутність корупції. У 2012 році країна пережила політичну кризу через скандал із незаконним фінансуванням партій, яка засвідчила, що навіть у технологічно досконалій та інституційно сильній системі вразливості не зникають повністю.⁴¹ Втім, бурхлива реакція естонського суспільства свідчила про живу політичну культуру та стійкість до відкату реформ.

Таким чином, кейс Естонії підтверджує гіпотезу нашу першу гіпотезу, оскільки саме політична воля та інституціоналізація реформ стали основою системних змін. Водночас, третя гіпотеза у цьому випадку спростовується, адже замість радикальних чи жорстких методів, Естонія здійснила поступовий перехід до держави, що є стійкою до корупції, через формування культури прозорості, професіоналізму та електронного врядування. Друга гіпотеза є лише частково релевантною – хоча ЄС відігравав важливу роль у

³⁹ Oksana Huss, "The Social Construction of Anti-Corruption Technologies: Analysing the E-Participation Platform rahvaalgatus.ee in Estonia".

⁴⁰ Oksana Huss, "The Social Construction of Anti-Corruption Technologies: Analysing the E-Participation Platform rahvaalgatus.ee in Estonia", 129.

⁴¹ Oksana Huss, "The Social Construction of Anti-Corruption Technologies: Analysing the E-Participation Platform rahvaalgatus.ee in Estonia", 124.

процесі приєднання, антикорупційна модель Естонії була сформована ще до вступу, як продукт внутрішньої боротьби і стратегічного бачення еліт.

Порівняльний аналіз трьох кейсів – Румунії, Грузії та Естонії демонструє як подібності в стартових умовах, так і суттєві відмінності в обраних стратегіях антикорупційної політики, механізмах впровадження та досягнутих результатах. Усі три держави мали постсоціалістичне минуле, високу корумпованість у 1990-х роках та амбіцію перейти до демократичного суспільства та ринкової економіки. Втім, лише Естонія змогла перетворити реформістську ініціативу у довгострокову стратегію мінімізації корупційної складової, тоді як Грузія і Румунія досягли вищих показників ефективності лише на окремих етапах і в умовах сильного зовнішнього чи внутрішнього тиску.

Результати дослідження дозволяють сформулювати наступні висновки:

Перша гіпотеза, яка передбачає вирішальну роль політичної волі та реформістської мотивації політичних еліт, отримує підтвердження в усіх трьох кейсах, але в різному масштабі. У Грузії та Естонії еліти здійснювали трансформацію “згори”, причому в першому випадку – швидко та радикально, в другому – поступово й системно. У Румунії ж політична воля була неоднорідною: вона активізувалась під тиском ЄС, але не була інституціоналізована.

Друга гіпотеза, що стосується ролі зовнішнього впливу, чітко підтверджується в кейсі Румунії, де вступ до ЄС та моніторинг через CVM стали основним рушієм антикорупційних реформ. У Грузії та Естонії вплив ЄС мав другорядне або опосередковане значення. Особливо показовим є приклад Естонії, де реформування почалося ще до приєднання до

європейських інституцій і базувалося переважно на внутрішній стратегічній мотивації.

Третя гіпотеза, яка припускає обмежену ефективність радикальних реформ без належної інституціоналізації, частково підтверджується в кейсі Грузії, там хоч і вдалось майже повністю подолати побутову корупцію, відсутність належного балансу влади та недемократичні методи впровадження політики в перспективі призвели до зменшення довіри та сповільненню реформ. У Румунії також радикальні кроки DNA мали сильний ефект, але без внутрішнього політичного консенсусу, через що існувала велика вірогідність зворотного руху. Натомість в Естонії, де реформи відбувались повільно й узгоджено, вони виявилися більш стабільними.

Ці кейси показують, що успішна антикорупційні трансформації в постсоціалістичних країнах не мають єдиного шаблону. Вони можуть будуватись на швидкому реформуванні (Грузія), компетентному інституційному збагаченні (Естонія) чи зовнішньому примусі (Румунія). Водночас, найуспішнішим прикладом став той, де реформи були не лише задекларованими обіцянками чи нав'язаними практиками, а й були інтегровані у політичну культуру, цифрову інфраструктуру та нову модель взаємодії держави й суспільства.

Висновки

Це дослідження було спрямоване на порівняльний аналіз антикорупційних реформ у трьох постсоціалістичних країнах – Румунії, Грузії та Естонії. Незважаючи на спільні стартові умови – спадок

авторитарного правління, високу корупцію та слабкі інституції, ці країни обрали різні стратегії та шляхи подолання корупційної складової у своїх державах, та досягли різного рівня результативності. Наша мета полягала не лише в описі реалізованих реформ, а й у виявленні ключових факторів, які визначили успіх або обмеження цих трансформацій. Наш аналіз підтвердив, що жодна модель не є універсальною, адже кожному з кейсів реформи були зумовлені специфічним поєднанням політичних, інституційних і міжнародних факторів: політична воля, міжнародний тиск, радикальність дій чи цифрова інфраструктура. Однак, саме поєднання декількох факторів, а не домінування одного, визначало стійкість та тяглість результатів. Таким чином, кожна з висунутих нами гіпотез знаходила своє часткове втілення в обраних країнах, залежно від наявного у них контексту.

Досвід Румунії демонструє важливість зовнішніх чинників, зокрема, політик Європейського Союзу, однак він також показав вразливість румунської системи до внутрішніх політичних коливань. Грузія стала прикладом того, як радикальні реформи можуть швидко змінити ситуацію, але без належної інституціоналізації результати залишаються нестійкими. Естонія, натомість, показала силу повільної, але послідовної трансформації, яка поєднала технологічний прогрес, відкритість та довіру суспільства до держави.

Отримані результати мають низку практичних наслідків для формування та реалізації антикорупційної політики в постсоціалістичних країнах. По-перше, вони підтверджують, що боротьба з корупцією не може зводитися виключно до створення нових інституцій чи запровадження каральних заходів, оскільки без глибокої трансформації адміністративної культури, підвищення підзвітності, професіоналізації державних службовців

та зміцнення активного громадянства будь-які зміни залишаються вразливими до відкату. Досвід Естонії добре ілюструє, що інвестиції в цифрову інфраструктуру, прозорість та залучення громадян є не менш важливими, ніж політична риторика щодо боротьби з корупцією. По-друге, політичним елітам варто усвідомлювати, що радикальні антикорупційні заходи в авторитарному або напівдемократичному суспільстві, як у випадку Грузії, можуть дати швидкий результат, але сприятимуть концентрації влади, підриву правових норм і формуванню нових елітарних структур. Це загрожує довготривалості таких реформ і вимагає балансування між ефективністю і демократичністю змін. По-третє, зовнішні партнери, наприклад, Європейський Союз, можуть відігравати важливу роль у запуску змін через механізми моніторингу й підтримки, проте міжнародна підтримка має супроводжуватись врахуванням місцевого контексту, а не спиратися лише на бажання імплементувати інституції.

Перспективами для подальших досліджень може бути глибше вивчення взаємозв'язку між діджиталізацією публічного управління та зменшенням ризиків корупційної складової, а також дослідження культурних та психологічних чинників, що впливають на сприйняття корупції, зокрема, як змінюється толерантність до корупції у суспільстві, залежно від політичного режиму, історичного досвіду чи громадянської залученості.

Бібліографія:

1. [*Corruption Perceptions Index by Transparency International*](#).
2. Neamtu, Bogdana, and Dacian C. Dragos. "Fighting Corruption in Public Procurement: The Case of Romania." In *Integrity and Efficiency in Sustainable Public Contracts: Balancing Corruption Concerns in Public Procurement Internationally*, edited by Gabriella M. Racca and Christopher R. Yukins. Bruxelles: Bruylant, 2014.
3. Mihăilă, Georgiana Mădălina. "Anti-Corruption Measures in Romanian Public Administration Reform". *Romanian Journal of Public Affairs*, April 2021.
4. Hein, Michael. 2015. "The Fight Against Government Corruption in Romania: Irreversible Results or Sisyphean Challenge?" *Europe-Asia Studies* 67 (5): 747–76.
5. Oksana Huss, "The Social Construction of Anti-Corruption Technologies: Analysing the E-Participation Platform rahvaalgatus.ee in Estonia".
6. Johannsen, Lars, and Karin Hilmer Pedersen. 2011. "The Institutional Roots of Anti-Corruption Policies: Comparing the Three Baltic States." *Journal of Baltic Studies* 42 (3): 329-46.
7. Abrams, Neil A., and M. Steven Fish. 2015. "Policies First, Institutions Second: Lessons from Estonia's Economic Reforms." *Post-Soviet Affairs* 31 (6): 491-513.
8. Kupatadze, Alexander. "The Quest for Good Governance: Georgia's Break with the Past." *Journal of Democracy* 27, no. 1 (2016): 110-23.
9. Light, Matthew. 2013. "Police Reforms in the Republic of Georgia: The Convergence of Domestic and Foreign Policy in an Anti-Corruption Drive." *Policing and Society* 24 (3): 318-45.
10. [*Political Corruption Index by Varieties of Democracy*](#).
11. [*Public-sector Corruption Index by Varieties of Democracy*](#).
12. [*Clientelism Index by Varieties of Democracy*](#).
13. [*Control of Corruption Index by Varieties of Democracy*](#).
14. [*Attitudes of Europeans Towards Corruption Full Report by European Union. 2009*](#).
15. [*Attitudes of Europeans Towards Corruption Full Report by European Union \(Estonia\). 2009*](#).
16. [*Attitudes of Europeans Towards Corruption Full Report by European Union \(Romania\). 2009*](#).